

γραμμή της φωτιάς με γλήγοράδα πουλιού, γλήγοράδα φρενιασμένη που τη δίνει μονάχα ή δίψα της νίκης. Ριχτήκαμε με λύσσα στην εξολόθρευση. Καθένας μονάχος του πνιγμένος μέσα στη σκόνη και τον καπνό άκουγε γύρω του κραυγές, χτυπήματα, ουρλιάσματα, σώματα βαρειά να πέφτουνε στη γής χωρίς να ξέρει ποιανού είναι... Καθένας μονάχος μέσα στο σάλαγο χτύπαγε ούθε έβρισκε, χωρίς να ξέρει ποιό στήθος ή σφαίρα του περνάει...

Γιομίζοντας διαρκώς το ντουφέκι μου και ρίχνοντας, προχωράγα πάντα μπροστά. Μιά στιγμή, που τώρα σαν όνειρο τη θυμάμαι, γύρισα να ιδώ που βρισκότανε ο άδερφός μου· τό μάτι πουθενά δεν τόν απάντησε. Μιά σκιά πέρασε από το μέτωπό μου, μα γλήγορα τη συνεπήρε κι άφτη της μάχης ή καταιγίδα. Ξακολούθησα να προχωρώ πάντα μπρός· μα τώρα, δεν ξέρω γιατί, με μεγαλύτερη λύσσα, με περισσότερη παραφροσύνη χτύπαγα όπου έβρισκα, σύντριβα, σκότωνα, αναποδογύριζα, τσάκιζα. Τί άπόλαψη τότε να μπήχνεις την ξιφολόγχη τυφλός απ' τη mania όπου βρίσκει· κάθε χτύπημα σου δίνει περισσότερη δύναμη για ένα δέφτερο, κάθε τρύπημα μεγαλώνει την έλπίδα στη νίκη.

Ύστερα από λίγο άκουσα πάλι δυνατές κραβγές και βουή πίσω μου, σαν κάποιο άγριεμένο κύμα νάσπαγε σε βράχο. Είταν άλληθια κύμα, μα κύμα ανθρώπινο πουρχότανε κι άφτό να μās βοηθήσει, όπως και μεις προδ όλίγου τους άλλους. Έτρεχε κι άφτό με τις ίδιες σκέψες, την ίδια δίψα, το ίδιο μάνιασμα...

Άφτό ξακολούθησε ως τ' άπόγεμα. Έπί τέλους είχαμε νικήσει. Ο έχτρος συντριμμένος ύστερα από παλληκαρίσα αντίσταση υποχώρησε κι έμεις είμαστε πιά καλά στερεωμένοι στις καινούργιες μας θέσεις. Μα ποιός ξέρει, να ζούσε τάχα ο άδερφός μου; Έκοίταξα πάλι γύρω μου, ζητώντας τον. Πουθενά! Όλουθε άγνωστοι, ξένοι, πρόσωπα μαβροκίτρινα από τον ιδρώτα, το μαροῦτι. τόν κόπο· μου προξενοῦσαν φοίκη. Μα μήπως κ' έγώ είμουνα καλύτερα; Και τό δικό μου πρόσωπο στόν καθένα απ' τους συντρόφους μου τὰ ίδια αίστήματα θα γέννησε...

Ζήτησα τό λοχία μου· χαμένος. Το λοχαγό μου, τόν ταγματάρχη μου· τίποτα. Άπό τό λόχο μου, έξόν από μένα, άλλοι δυο τρεις είχαν σωθει, κι απ' όλο τό σύνταγμα μας οι ζωντανοί μετριόντουσαν στα δάχτυλα. Έτρεξα στο συνταγματάρχη μου, ποῦταν πατριώτης μου και με γνώριζε, και τόν παρακάλεσα να μου δώσει την άδεια να πάω να βρω τόν άδερφό μου. Με άφισε.

Τότε, με συνοδεία δυο νοσοκόμων, άρχισα ατέλιωτα ψαξίματα μέσα στην άπέραντη έκείνη έκταση της καταστροφής. Παντοῦ συντρίμμια· όλουθε σκορπισμένα κανόνια, όπλα σπασμένα, σπαθιά, μαζί με σώματα σκοτωμένων, δέντρα, τοίχοι, χώματα αναποδογυρισμένα σκεπάζοντας άλογα κι ανθρώπους· κι ο ήλιος βασιλεύοντας πέρα, κατακόκκινος κι' άφτός, μέσα σε σταχτερὰ σύννεφα, έριχνε άπάνου σ' όλα μια άπαίσια πύρινη λάμψη.

Άπελπισμένος, ψάχνοντας σ' όλα τὰ μέρη, σ' όλες τις τρουπες, σ' όλα τὰ χαντάκια, ξεχώνοντας ό,τι έβρισκα, τόν ζήταγα. Έπί τέλους ένας όγκος μάβρος πιό ψηλά απ' τάλλα τράβηξε τὰ βλεμματά μου. Πλησίασα. Δυο άνθρωποι, ο ένας άπάνου στόν άλλον, πρόσωπο με πρόσωπο, είντουσαν ξαπλωμένοι

κει χάμου. Τρέμοντας έσκυψα να γυρίσω τόν από πάνω για να βεβαιωθώ· όμως είντουσαν τόσο σφιχτά άγκαλιασμένοι που γύρισαν· οι δυο μαζί. Μα στο τέλος είδα: είταν εκείνος.

Ναι, ο άδερφός μου, σκοτωμένος, κάτω από ένα βούλγαρο αξιωματικό ποῦταν κι άφτός νεκρός. Θα πάλεψαν βέβαια πριν πέσουν, κ' ή πάλη θάταν φοβερή· θάγωνίστηκαν για πολύ τὰ δυο παλληκάρια. Φαίνεται πως πρώτα ο άδερφός μου κατάφερε επί τέλους κ' έμπηξε τη λόγχη στο λαιμό του βούλγαρου· μα κ' εκείνος πεθαίνοντας πέρασε την καρδιά του άλλου με μια σφαίρα. Έτσι κ' οι δυο σωριάστηκαν άρπαγμένοι άκόμα, κι ο τελευταίος σπασμός του θανάτου τούς είχε πιό σφιχτά ένώσει. Στο πρόσωπό τους ήσαν βαθειά χαραγμένα τὰ σημάδια της άγωνίας και του πόνου· τὰ νύχια του ένός είχαν μπει βαθιά με δύναμη στα ρούχα του άλλου· νόμιζες πως άκόμη άγωνιούσαν, πως άκόμη ήσαν ζωντανοί και πάλεβαν.

Ριγώντας προσπάθησα να τους χωρήσω· οι νεκροί φαινότανε πως δεν ήθελαν. Δοκίμασα πάλι· μα τὰ νύχια τους δεν ξεκολύσαν απ' τὰ ρούχα· οι νεκροί φαινότανε πως αντίστοκόντουσαν.

Οι δυο νοσοκόμοι που ως τό τότε σιωπηλοί, άκίνητοι είχαν σεβαστεί τη λύπη μου, θέλησαν να με βοηθήσουν. Τους έμπόδισα. Με τί δικαίωμα θα χωρίζα δυο ανθρώπους που ο θάνατος τούς είχε ένώσει. Η ιδέα που τούς έκαμε έχθρους, ή ιδέα που τούς έσπρωξε νάλληλοσκοποθούνε, ή ίδια ιδέα τούς είχε άγκαλιάσει· κι αν έδω κάτω εξήσαν χωρισμένοι, εκεί πέρα στο Άγνωστο επήγαιναν άγκαλιασμένοι. Τί ξέρουμε έμεις απ' τό μυστήριο των νεκρών για να παραβοῦμε την τηλεπαία τους θέληση;...

Γλήγορα με τη βοήθεια των δυο στρατιωτών σάψαμε ένα λάκκο. Έσκυψα και φίλησα τόν άδερφό μου στο μέτωπο· φίλησα και τόν άλλον. Ύστερα όπως είντουσαν έτσι άγκαλιασμένοι, τούς έβαλα μέσα. Ω, πως φαινόντουσαν πως κι άφτοι φιλιόντουσαν σ' ένα άδερφικό άγκαλίasma! Τους σκέπασα με χῶμα.

Και τώρα όποιος διαβάτης περνάει από κει θα συναντήσει ένα μάβρο ξύλινο σταβρό κι άπάνου σ' αυτόν θα διαβάει:

«Γιώργης Λαζαρης—Ίβάν Γιούγκωφ
σκοτωμένοι στη μάχη του Κιλίκις».

Πάτρα, Μάρτης του 1920

Δ. Κ. ΨΑΡΟΣ

“ΓΕΛΑΣ ΚΛΑΙΣ”,

Γελās,
Τὰ δόντια σου είν' άτίμητα πετράδια
Και κλαίς.
Τὰ δάκρυα σου κυλούν μαρμαριτάρια

Γελās,
Κ' έγώ θλιμμένη σε κοιτάζω
που σύ γελās κ' έγώ άναστενάζω
Και κλαίς,
“Ω, μου ραγίζεις την καρδιά!
Γέλα χίλιες φορές, μήν κλάψεις μια!

Γιάννενα 1916

ΑΓΓΕΛΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΕΜΟΣ